

Östeuropas klasskaraktär

Teser antagna vid Fjärde internationalens tredje kongress – augusti-september 1951

[Källa: *Fourth International*, [Vol.12 No.6](#), november-december 1951]

Resolutionen om Östeuropa bygger vidare på de analyser och debatter som hade gjorts åren efter den andra världskongressen (1948). De problem som man stod inför var inte enkla, eftersom det hänt en mycket under dessa år (brytningen mellan Moskva och Belgrad¹, kalla krigets utbrott, kinesiska revolutionens seger², Koreakriget³ m m). Man kom heller inte fram till enighet om dessa och andra viktiga problem, i synnerhet den ”entristiska taktik” som kongressen beslutade om att tillämpa. Motsättningarna skulle heller inte minska under de närmaste åren – de ledde faktiskt fram till en splittring. Om detta, se Pierre Franks bok [Fjärde Internationalen](#), kapitel 6, ”Från 1948 till 1968”, särskilt kapitlets första del (”Från den andra världskongressen till den internationella trotskistiska rörelsens splittring”) som klargör vad motsättningarna handlade om.

Detta betyder inte att resolutionen om Östeuropa saknar intresse. Den är ett viktigt dokument som blottlägger många av motsättningar och problem som gällde för ”folkdemokratierna”. En viktig teoretisk avgränsning var att man införde begreppet ”byråkratiskt deformerade arbetarstater” för att karakterisera dessa stater. Detta därför att de inte uppstått ur genuina proletära revolutioner (som Sovjet), utan kapitalismen hade där krossats uppifrån, främst genom Moskvas militära närvaro. Därför blev dessa revolutioner redan från början deformerade.

Martin F

Utvecklingen i de europeiska länder som ingår i den sovjetiska buffertzonen har sedan 1949 *alltmer gått i riktning mot ett allt snabbare införlivande i Sovjetunionens ekonomiska och politiska inflytelsesfär.*

Ekonomisk omvandling

På det *ekonomiska* planet har denna utveckling å ena sidan handlat om en första samordning och effektiv planering av deras ekonomier ihop med Sovjetunionens, vilket å andra sidan avsevärt har minskat deras beroende av den internationella kapitalistiska ekonomin och marknaden.

Sedan 1949 har vi kunnat observera hur det införts en rad långsiktiga planer (fem eller sex år) vilket, beroende på i vilken utsträckning de förverkligats, har frigjort dessa länder från en del av banden till den yttre kapitalistiska marknaden och alltmer sammanfört ekonomierna till en helhet som är mer eller mindre organiskt knuten till Sovjetunionens planekonomi.

Dessa planer är en konsekvens av det pågående förstatligandet av nästan all tung och lätt industri, utrikeshandeln och betydande delar av inrikeshandeln, transportväsendet samt införandet av en rad restriktioner när det gäller egendom och den privata jordbruksmarknaden. Detta följde på det framgångsrika genomförandet av de första kortsiktiga planerna (på ett à tre år), vilket möjliggjorde att ekonomin återställdes till sin förkrigsnivå och reparationer av de skador som kriget åstadkommit.

¹ Se [Den jugoslaviska frågan – ett första bokslut](#) av E Mandel och [Den jugoslaviska revolutionen](#) (FI-resolution)

² Se [Den tredje kinesiska revolutionen](#) av E Mandel (1951) och FI-resolutionen [Den tredje kinesiska revolutionen](#) (maj 1952)

³ [Koreakriget](#) (artikelsamling)

Därefter har den förstatligade ekonomin styrts av planens krav precis som i Sovjetunionen.

Denna utveckling har redan upphävt den tidigare tendensen, som präglades av att dessa länder bedrev handel med den internationella kapitalistiska marknaden.

För närvarande utgör den handel som dessa länder har med varandra och med Sovjetunionen mer än hälften av utrikeshandeln och denna trend är på väg att förstärkas.

En ny statsapparat

Efter upprättandet av byråkratiska Folkkommittéer, framför allt efter 1949, och genom att man på alla områden tillsätter "pålitliga" element, som åtnjuter sovjetbyråkratins förtroende och kontinuerligt ersätter de gamla borgerliga elementen, börjar på det *samhälleliga* området statsapparaten i dessa länder alltmer likna den som finns i Sovjetunionen.

Rekryteringen av dessa element hämtas nu i ökande grad från den nya arbetararistokratin, som gynnas av regimens avlöningsmetoder, och av den stachanovitiska rörelsen, osv.

Således "sovjetiseras" statsapparaten både till form och social sammansättning genom att ta efter de former som kännetecknar statsapparaten i Sovjetunionen och genom att rekrytera funktionärer från de nya privilegierade grupperna. Å andra sidan sker en "russifiering" genom att man i beslutsställningarna inom den civila, politiska och ekonomiska förvaltningen, samt inom polis och armé, har placerat element som är direkt styrda av Kreml, ofta direkt ryska funktionärer som får anta lämplig nationalitet.

Resultat av den politiska kampen

Även om det i *historisk* mening inte går att säga något bestämt om dessa länders öde på det *politiska* planet, så går det inte att göra samma konstaterande när det gäller deras *omedelbara* öde.

Det står klart att den internationella situationen inte har lett till en långvarig kompromiss mellan imperialismen och sovjetbyråkratin som skulle kunna utgöra ett hot mot dessa länders status, utan snarare tvärtom till ökade förberedelser för krig där båda parter försöker konsolidera sin nuvarande intressesfär.

Det enda möjliga undantaget är fallet med den sovjetiska zonen i Österrike, som tills vidare ingår i den österrikiska staten och där en kompromiss om tillbakadragande av ockupationsstyrkorna inte går att utesluta.⁴

Å andra sidan tyder den senaste utvecklingen i Östra Tyskland, dess struktur och verkställandet av dess femårsplaner, samt de djupgående förändringar som har genomförts inom statsapparaten där, på att Moskva nu har förlorat allt hopp om en allmän kompromiss när det gäller Tyskland och har övergått till att slutgiltigt införliva detta område med resten av buffertzonen. Men det är också lika sant att detta områdes politiska och ekonomiska struktur skiljer sig tämligen mycket från buffertzonen i övrigt.

Alla de ekonomiska, sociala och politiska omvälvningar som skett i buffertzonen har nu fått en sådan omfattning att det inte längre är tänkbart att dessa länder kan återintegreras i den kapitalistiska gemenskapen med någon form av "mjuka metoder", utan bara genom en verklig kapitalistisk kontrarevolution (med Östra Tyskland som möjligt undantag).

⁴ Efter andra världskriget delades Österrike upp i fyra olika ockupationszoner: nordöstra Österrike bildade en sovjetisk zon och de övriga delarna hamnade hos västmakterna (USA, Storbritannien och Frankrike). Efter Stalins död förhandlade man fram en uppgörelse där en självständig och neutral österrikisk stat skulle upprättas. Österrike blev formellt självständigt 27 juli 1955. – *Red*

Det inbördeskrig som nu pågår i Albanien, vilket helt klart är den svagaste länken i hela buffertzonen, mellan krafter i sold hos den inhemska reaktionen och imperialismen och de krafter som är knutna till den nuvarande regimen, är avgörande på denna punkt.

Slut på mellanställningen

Med hänsyn till alla de förändringar som har skett sedan 1949 i såväl ekonomin som statsapparaten i buffertzonen länder, inom ramen för en ny tendens i det internationella läget, *måste det strukturella införlivandet av dessa länder i Sovjetunionen nu anses vara i huvudsak fullbordad och att de därmed också upphört att vara i grunden kapitalistiska länder.*

När sovjetbyråkratin efter kriget tog alla dessa länder på släp, innebar det inflytande och den avgörande kontroll den hade över dem inte bara *möjligheten* av, utan också det *oundvikliga* i att de strukturellt skulle införlivas i Sovjetunionen på grund av de inre och yttre relationerna mellan sovjetbyråkratin, den inhemska bourgeoisien, imperialismen och massorna.

Under en lång period – ungefärligen mellan 1945 och 1948 – höll sovjetbyråkratin dessa länder i en *mellanställning* av varierande grad, eftersom den ännu inte var redo att betrakta sin brytning med imperialismen som definitiv, och att den på grund av sin egen karaktär var tvungen att avskaffa den inhemska bourgeoisien på ett mjukt sätt, utan några verkligt revolutionära aktioner av massorna som den samtidigt försökte hålla under sträng kontroll.

Mellanställningen motsvarade *samhälleligt en dubbelmaktssituation* både på det ekonomiska och politiska planet, och den ekonomiska strukturen förblev i grunden kapitalistisk. Från 1949 upphörde denna dubbla karaktär och ersattes med en struktur som i huvudsak kännetecknades av *egendoms- och produktionsförhållanden* som gick lätt att förena med vad som var rådande i Sovjetunionen, dvs vad som präglar en i huvudsak *förstatligad och planerad* ekonomi (utom i den sovjetiska zonen i Österrike där, på grund av ockupationen, vissa bitar av dubbelmakt ännu är märkbar).

Parallellt med denna process övertogs den politiska makten, som länge hade innehaft av olika kombinationer mellan de stalinistiska ledarskapen och representanter för de f d borgerliga och småborgerliga partierna, nu helt och hållet av stalinisterna och omvandlades därmed både till form och social sammansättning.

Deformerade arbetarstater

Den politiska maktens former förblir präglade av betydande skillnader från land till land och i sin helhet av vad som råder i Sovjetunionen, vilket för övrigt även är fallet med den politiska makten under kapitalismen. Men framför allt har de, utifrån den ekonomiska grunden, en struktur som i det stora hela är gemensam för alla länder i buffertzonen, och som karakteriseras av de nya produktions- och *egendomsförhållandena i en förstatligad och planerad ekonomi, som i huvudsak är likadana som de som gäller i Sovjetunionen.* De kan därmed betecknas som *deformerade arbetarstater*. Dessa stater har inte uppstått genom massornas revolutionära aktioner, utan genom sovjetbyråkratins militärt-byråkratiska aktioner. På grund av den exceptionella situationen efter kriget styrs de inte direkt av proletariatet utan av en byråkrati. Den byråkratiska deformation som kännetecknar dessa stater är av samma omfattning som i Sovjetunionen och proletariatet är berövat all politisk makt.

Följaktligen står det revolutionära avantgardet i dessa länder, liksom i Sovjetunionen, inför uppgiften att genomföra *en politisk revolution* för att störta byråkratin och bana väg för en fri socialistisk utveckling.

Den fortsatta utvecklingen i dessa länder och deras omedelbara framtid är nu avhängig utgången av den konflikt som håller på att segla upp mellan imperialismen å ena sidan och

Sovjetunionen, buffertzons länder, Kina, de koloniala revolutionerna och den internationella arbetarrörelsen å den andra.

Villkorslöst försvar

På grund av dessa länders klasskaraktär och imperialismens reaktionära krigsplaner kan Fjärde internationalen varken vara neutral eller likgiltig när det gäller försvaret av dessa länder mot imperialismen. Precis som i fråga om Sovjetunionen är Fjärde internationalen för ett *villkorslöst försvar* av dessa länder mot imperialismen. Den anser att strukturen med en förstatligad och planerad ekonomi är en landvinning som måste tryggas gentemot imperialismen, oavsett den politik som förs av regeringarna i dessa länder som blivit vasaller till stalinismen.

Detta innebär inte på minsta sätt att vi överger vårt politiska motstånd mot dessa regeringar eller att vi underordnar vår kamp för världsrevolution till detta försvar. Tvärtom. Fjärde internationalen i dessa länder gör gemensam sak med massan av proletärer och fattigbönder som kämpar mot den utsugning och det nationella förtryck som sovjetbyråkratin har påtvingat dem. Vi står för total självständighet för alla länder i buffertzonen och för att de går samman i en fritt överenskommen federation.

Värdering av tidigare ståndpunkter

I alla tidigare bedömningar av klasskaraktären hos länderna i den sovjetiska buffertzonen i Europa har Fjärde internationalen pekat på tendensen till att dessa länder strukturellt införlivas i Sovjetunionen och på det *övergångstillstånd* som dessa länder befunnit sig i.

Å andra sidan framhöll Fjärde internationalen redan från början att byråkratin, under vissa omständigheter vad gäller relationerna mellan sovjetbyråkratin, imperialismen och massorna, kunde verkställa detta införlivande.

Under en hel period (1945-48) var det i själva verket omöjligt att dra slutsatsen att det hade uppkommit ett sådant gynnsamt styrkeförhållande till byråkratins fördel, så att man kunde dra slutsatsen att ländernas öde i buffertzonen var avgjort för den närmaste framtiden.

Ändå måste det erkännas att Internationalen hindrades från att göra en precis bedömning av utvecklingen i buffertzonen, av hur snabbt och omfattande införlivandet var, på grund en rad tveksamma överväganden, som de som återfinns i Andra världskongressens teser om *Sovjetunionen och stalinismen*⁵, där det gjordes gällande att "ett verkligt krossande av kapitalismen (i buffertzonen) ... bara är möjligt genom en revolutionär mobilisering av massorna och avskaffandet av de speciella former av utsugning som byråkratin infört i dessa länder". I resolutionen från Internationella exekutivkommitténs sjunde plenum (våren 1949) om *Utvecklingen av länderna i buffertzonen*⁶ återfinns en mer positiv syn på möjligheten av ett strukturellt införlivande genom den stalinistiska byråkratins egna handlingar. Ändå betonades där fortfarande "avskaffandet av gränser genom att ett eller flera av dessa länder införlivas i Sovjetunionen, eller att detta kan se genom bildande av en Balkan-Donau-federation som är formellt självständig gentemot Sovjetunionen men ett äkta förenat ramverk för en planerad ekonomi".

En process av byråkratisk förändring

Det har visat sig att massornas revolutionära agerande inte är någon *oundgänglig förutsättning* för att byråkratin ska ta itu med att krossa kapitalismen under exceptionella och likartade omständigheter och i en internationell atmosfär av den typ som kännetecknar "kalla kriget".

⁵ [Sovjetunionen och stalinismen](#)

⁶ [The Evolution Of The Buffer Countries](#)

Det innebär inte att byråkratin helt struntade i massaktioner när den krossade bourgeoisien. Den mobiliserade massorna *på byråkratiskt vis*, vilket varierade i omfattning från land till land och utifrån rådande omständigheter, t ex i olika sorters kommittéer som sedan spelade en viss roll i avväpnandet av bourgeoisien och när denna ekonomiskt och politiskt expropriades. Denna byråkratiska mobilisering av massorna, som fortfarande pågår i kampen mot resterna av de besuttna klasserna och i synnerhet riktas mot välbärgade bönder och katolska kyrkan, är nödvändig eftersom byråkratin inte är någon självständig samhällsform eller klass, utan delvis stöder sig på proletariatet i kampen mot bourgeoisien även om den samtidigt spärrar in massorna i sin tvångströja av byråkratisk och polisiär kontroll.

Det har visat sig att det under sådana omständigheter och på grundval av förstärkning av produktionsmedlen blir möjligt att inleda en process med planekonomi utan att formellt införlivas i Sovjetunionen, utan ett formellt avskaffande av gränser och trots att den speciella form av utsugning som byråkratin fortfarande upprätthåller i dessa länder utgör ett ständigt hinder för planering och en fri utveckling av ekonomin.

Beträffande den teoretiska betydelsen av buffertzons utveckling och de slutsatser som går att dra om stalinismens roll står Fjärde internationalen bestämt fast vid det som sagts i detta ämne i den ovan nämnda resolutionen från Internationella exekutivkommitténs sjunde plenum, som infogats i denna resolution.

* * *

(Utdrag ur resolution antagen vid Internationella exekutivkommitténs sjunde plenum, april 1949)

Den teoretiska betydelsen av utvecklingen

Uppkomsten av *nya övergångsregimer*, som i fallet med buffertländerna, övergångsregimer mellan kapitalism och Sovjetunionen, är varken resultatet av någon slump eller obetydliga historiska tillfälligheter. Bara obotliga dogmatiker kan betrakta kapitalism och socialism som fasta enheter som är bestämda en gång för alla, och som den levande historiska processen måste anpassa sig till, en motsägelsefull process rik på utkristallisering av ständigt nya sammansatta former. I själva verket är uppkomsten av blandade övergångsregimer och deras sammansatta karaktär det tydligaste uttrycket för vår historiska epok, som kännetecknas av:

- a) En allt mer långtgående upplösning av kapitalismen.
- b) En situation med en allt längre fördröjning av världsrevolutionen, i huvudsak en konsekvens av det kontrarevolutionära stalinistiska ledarskapets roll i den internationella arbetarrörelsen.
- c) Sovjetunionens existens inte bara som en kraft som fortsätter att polarisera de revolutionära strävandena hos en betydande del av världsproletariatet, utan också som en statsmakt med en egen militär-politisk tyngd och en egen expansiv logik.

Bara i ljuset av dessa tre faktorer går det att förstå uppkomsten och utvecklingen av en ny och sammansatt företeelse som den sovjetiska buffertzonen och avgöra vad dess verkliga historiska betydelse har för begränsningar.

Stalinismens roll

Att konstatera existensen av sådana övergångsregimer kullkastar ingalunda vår syn på stalinismens kontrarevolutionära roll, eller vår bedömning av stalinismen som en upplösande kraft i Sovjetunionen och som en kraft som orsakar nederlag för världsproletariatet.

- a) En bedömning av stalinismen kan inte göras på grundval av lokala följder av dess politik, utan måste utgå från hela dess agerande på internationell nivå. När vi betraktar det till-

stånd av förfall som kapitalismen fortfarande befinner sig i, fyra år efter krigsslutet, och när vi betraktar det konkreta läget 1943-45, kan det inte råda något tvivel om att i världsskala var stalinismen den avgörande faktor som förhindrade ett snabbt och samtidigt sammanbrott för den kapitalistiska ordningen som helhet i Europa och Asien. I den meningen utgör byråkratin ”framgångar” i buffertzonen det pris som imperialismen fick betala för de tjänster man har fått på världsarenan – ett pris som den dessutom mer och mer börjar ifrågasätta.

- b) Ur internationell synvinkel väger de reformer som sovjetbyråkratin har genomfört under införlivande av buffertzonen i Sovjetunionen betydligt lättare i vågskålen än de slag som sovjetbyråkratin har utdelat mot världsproletariatets medvetande, framför allt genom agerandet i buffertzonen. Genom hela sin politik har den demoraliserat, vilselett och förlamat proletariatet och därigenom i viss mån gjort det mottagligt för den imperialistiska krigsförberedelsekampanjen. Också ur Sovjetunionens egen synvinkel utgör de nederlag och den demoralisering av världsproletariatet som stalinismen har orsakat en ojämförligt större fara än den förstärkning som buffertzonen konsolidering utgör.
- c) I buffertzonen som sådan, där såväl de objektiva som subjektiva förutsättningarna var mogna för att omedelbart störta kapitalismen 1943-44, har den stalinistiska politiken lett till att de anti-proletära krafterna tillfälligt har förstärkts. Den har skapat tusentals nya hinder för att avskaffa kapitalismen och har därmed orsakat hela denna smärtsamma och krampaktiga assimileringprocess, gjort processen utdragen och har fått proletariatet att bli apatiskt och till och med fientligt i ett läge där den revolutionära proletära rörelsen kunde ha likviderat kapitalismen i dessa länder på mycket kortare tid och till ett mycket lägre pris.
- d) Till följd av sovjetbyråkratin expansion, i den konkreta situation som har skildrats tidigare, tenderar de objektiva motsättningarna i buffertzonen att tränga in i byråkratin och ekonomin som sådan, öka de redan många spänningar och motsättningar som existerar där och lägga grund till framväxten av en rad centrifugala strömningar (Tito-tendensen, Gomulka-Akerman-tendensen).

Sovjetbyråkratin roll

Historiskt anger de ovan nämnda förutsättningarna inte bara orsaken till övergångsregimernas uppkomst, utan ger också en bild av begränsningarna av sovjetbyråkratin livskraft:

- a) På ett *samhälleligt* plan är det fortfarande definitivt så att sovjetbyråkratin kommer att störtas inom ramen för ett avgörande av klasskampen internationellt, vilket på sikt är oundvikligt på ett eller annat sätt.
- b) På det *militärt-politiska* planet förblir detta störtande lika oundvikligt även om världsproletariatet inte skulle lyckas krossa imperialismen i tid, ty även i det fallet skulle byråkratin gå under.

Uppkomsten av övergångsregimer i buffertzonen är därmed bara ett exempel på den karaktär av *mellanakt* som har kännetecknat den historiska perioden från 1943 till idag; en mellanperiod mellan den djupaste nedgången för den proletära revolutionen i världsmåttstock och det nya revolutionära uppsving, som hittills bara visat sig i grova drag, ett mellanspel mellan andra världskriget och den slutgiltiga sammandrabbningen mellan imperialismen och Sovjetunionen. Bara inom ramarna för detta begränsade mellanspel framträder buffertzonen och alla de fenomen som är förknippade med densamma i sitt verkliga ljus som något provisoriskt och tillfälligt. Och där visar sig stalinismens verkliga natur tydligare än någonsin i den mening Fjärde internationalen påvisat.

Översättning: Björn Erik Rosin

Vidare läsning

Isaac Deutscher är den främste marxistiske historikern/författare när det gäller Sovjetunionen och Östeuropa under de första årtiondena efter Andra världskriget. Han är mest känd för sina biografier över Stalin och i synnerhet Trotskij, men han analyserade också fortlöpande och insiktsfullt den aktuella utvecklingen. Även när man inte är beredd att skriva under på hans värderingar och slutsatser så innehåller hans artiklar och böcker viktiga pusselbitar för förståelsen av Sovjetunionen och östblocket. Bland de texter som gäller utvecklingen under 1950-talet rekommenderas följande:

[Ryssland efter Stalin. Del 1 – Bokslut över en era](#) och [Svar till kritiker](#) (1953)

[Oktoberrevolutioner i ny tappning](#) (1956 om revolterna i Polen och Ungern)

[Ryssland i förändring](#) (1957)

[Den stora utmaningen – Utvecklingstendenser i sovjetisk politik](#) (1959)

En annan läsvärd historiker/författare som skrivit om utvecklingen under dessa år är tysken Wolfgang Leonhard:

[Sovjet i omvandling 1952-1956](#) (slutet av Stalin-epoken och Chrusjtjovs uppstigande till nr 1)

[Det nya Sovjet 1956-1961](#) (Chrusjtjov-epoken).